

PATRYK PLESKOT

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie

Trudna sztuka kierowania nauką. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR a Polska Akademia Nauk (1949–1989)

Polska Akademia Nauk – w zamierzeniach władz podstawowy instrument polityczno-ideologicznej kontroli nad nauką polską – została powołana ustawą z 30 października 1951 r. (Dz. U. RP, 1951 r., nr 57) w efekcie uchwał I Kongresu Nauki Polskiej. Niewiele później, 15 grudnia, uzgodniono nową ustawę o szkolnictwie wyższym i pracownikach nauki, wieńczącą proces uzależniania świata nauki od władzy państwowej (Dz. U. RP, 1952 r., nr 6)¹. Stworzona obiema ustawami struktura zakładała przede wszystkim całkowitą likwidację autonomii uczelni wyższych, ograniczenie ich roli jako ośrodków badawczych i koncentrację badań w powstającej Akademii, mającej w zamierzeniach stać się jedyną, monopolistyczną instytucją nauki w Polsce². Warto zaznaczyć, że PAN powstała na gruzach zlikwidowanych ostatecznie dwóch największych, stosunkowo niezależnych instytucji o przedwojennym rodowodzie: Polskiej Akademii Umiejętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego³. Koncepcja organizacyjna Akademii łączyła w sobie cechy autonomicznej korporacji uczonych oraz pionu zarządzającego pracą naukową⁴. W skład korporacji akademickiej wchodził członkowie Akademii (honorowi, rzeczywisci, korespondencji i tytularni), powoływani przez Zgromadzenie Ogólne na wniosek Prezydium. Owo Prezydium, powoływane przez Zgromadzenie Ogólne PAN, kie-

¹ Zob. P. Hübner, *Patologie regulacji prawnej życia naukowego – normy, decyzje i biurokratyzacja nauki polskiej*, [w:] J. Goćkowski, P. Kisiel (red.), *Patologia i terapia życia naukowego*, Kraków 1994, s. 155.

² P. Pleskot, T. Rutkowski, *Wstęp*, [w:] *Spętana Akademia. Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL, t. I: Materiały Służby Bezpieczeństwa (1967–1987)*, red. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2009. Szerzej na ten temat zob. P. Hübner, *Polska nauka po II wojnie światowej – idee i instytucje*, Warszawa 1987, tenże, *Polityka naukowa w Polsce 1944–1953: geneza systemu*, t. 1–2, Warszawa 1992.

³ Ustawa z 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz. U. RP, 1951 r., nr 57, poz. 391.

⁴ *Polska Akademia Nauk 1952–2002. Kalendarium*, red. E. Hałoń, Warszawa 2002, s. 7.

rowało bieżącą pracą Akademii. W jego skład wchodził: prezes, wiceprezesi, sekretarz naukowy i jego zastępcy, sekretarze naukowcy wydziałów i członkowie wybrani przez Zgromadzenie Ogólne. Wszyscy członkowie Prezydium byli zatwierdzani przez prezydenta⁵.

Twórcy tego systemu zakładali, że będzie on realizowany w sytuacji całkowitej dominacji władz nad środowiskiem naukowym. Mimo późniejszych przemian politycznych i liberalizacji reżimu, a w związku z tym zmian form i metod nadzoru politycznego nad Akademią, władze partyjno-państwowe do samego końca istnienia PRL usiły (z różnym skutkiem) utrzymać PAN pod możliwie ścisłą kontrolą polityczną, sprawowaną zarówno w odniesieniu do władz samej Akademii, jak i jej jednostek organizacyjnych. Kontrolę tę miał zapewnić nadzór partyjny – głównie w postaci działalności Wydziału Nauki KC PZPR⁶.

Wydział Nauki KC został zorganizowany tuż po powstaniu jednoczonej Partii. Jego kierownikiem był od 1949 r. prof. Kazimierz Petruszewicz – biolog, który następnie objął funkcję sekretarza Wydziału II PAN. Był to jaskrawy przejaw rotacji kadr kierowniczych Wydziału i Akademii. W 1952 r. p.o. kierownika Wydziału została dotychczasowa zastępczyni Petruszewicza, Zofia Zemankowa, nie posiadająca dorobku naukowego⁷. W 1955 r. zastąpił ją na krótko Stefan Żółkiewski. W tym samym roku władze zmieniły nazwę instytucji Wydział Kultury i Nauki. Jego kierownikiem został Żółkiewski, pełniąc tę funkcję do czerwca 1956 r. Po jego odejściu powrócono do pierwotnej nazwy Wydziału. Do listopada 1956 r. kierowała nim ponownie Zofia Zemankowa⁸. W ramach Sekretariatu KC pion nauki nadzorował początkowo Edward Ochab (26 III 1950 – 1 XII 1952), następnie Jakub Berman (1 XII 1952 – 22 III 1954), potem ponownie Edward Ochab (22 III 1954 – 26 I 1955) oraz Jerzy Morawski (26 I 1955 – 2 VIII 1956). Obok Wydziału funkcjonowały także inne, pomocnicze struktury partyjne, „obsługujące” Polską Akademię Nauk – w lutym 1952 r. w ramach KC PZPR powołano Komisję Biura Politycznego ds. Nauki, „jako organ pomocniczy kierownictwa partii w sprawach uchwał i decyzji dotyczących tej sfery życia publicznego i kadr naukowych”⁹. Przewodniczącym komisji został członek Prezydium PAN, przedwojenny działacz komunistyczny Franciszek Fiedler – to kolejny przykład łączenia funkcji partyjnych i akademickich. Komisja m.in. opiniowała wszystkie wnioski dotyczące Akademii przed decyzjami kierownictwa partii. Warto ponadto pamiętać o istnieniu Podstawowej Organizacji Partyjnej PAN, powstałej jeszcze w 1951 r. oraz o Komitecie Zakładowym PZPR. Odgrywały one jednak drugorzędą rolę, nie posiadając (przynajmniej początkowo) wpływu na politykę kierownictwa PZPR wobec Akademii.

Przemiany październikowe implikowały reorganizację systemu partyjnego

⁵ Ustawa z 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk, Dz. U. RP, 1951 r., nr 57, poz. 391.

⁶ Wydział ten w okresie Polski Ludowej kilkakrotnie zmieniał nazwę. Najdłużej funkcjonował jako Wydział Nauki i Oświaty.

⁷ W. Janowski, A. Kochański, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, Warszawa 2000, s. 120.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

nadzoru nad Akademią. W początkach 1957 r. Wydział Kultury i Nauki KC został zastąpiony Komisją Oświaty, Nauki i Kultury, którą pół roku później przemianowano na Komisję ds. Oświaty i Nauki. Kierował nią pełnoetatowy sekretarz i zespół pracowników aparatu KC¹⁰. Stanowisko sekretarza Komisji Nauki i Oświaty objęła znana nam Zofia Zemankowa. W 1959 r. zastąpił ją na kilka miesięcy Henryk Garbowski. Przewodniczącym Prezydium Komisji był w tym Jerzy Morawski, sekretarz KC PZPR odpowiedzialny za sprawy nauki. Z czasem w ramach Komisji powołano sekcje odpowiadające poszczególnym dziedzinom nauki. Żywoć Komisji nie był jednak długi: w wyniku coraz bardziej wyraźnego odchodzenia od tendencji odwilżowych w końcu 1959 r. kierownictwo PZPR zmieniło istniejący partyjny system kierowania nauką – powołano do życia Wydział Nauki i Oświaty (WNIo) KC PZPR, a istniejąca nadal Komisja Nauki i Oświaty nabrała charakteru ciała opiniodawczo-doradczego wobec Wydziału¹¹. Kierownictwo WNIo KC objął sprawny aparatczyk Andrzej Werblan, dotychczasowy kierownik Wydziału Propagandy i Agitacji KC PZPR¹². Jednocześnie od 1960 r. do 1968 r. nadzór nad WNIo sprawował sekretarz KC Witold Jaroński¹³.

Powstanie WNIo oznaczało wzrost kontroli politycznej nad nauką polską, w tym także nad PAN. Wydział, kierując się założeniami kierownictwa PZPR, realizował politykę stopniowego ograniczania „starej profesury” w polskiej nauce oraz aktywną strategię personalną. Sekretariat Naukowy PAN był zobowiązany do ciągłej konsultacji wszystkich ważniejszych decyzji i posunięć z Wydziałem. Dotyczyło to kwestii polityki wewnętrznej Akademii, współpracy naukowej z zagranicą, opiniowania kandydatur na stanowiska w ciałach kierowniczych PAN, wyboru jej członków itp.¹⁴ Wydział stanowił ponadto *de facto* instancję odwoławczą przy opiniowaniu przez Komitety Wojewódzkie PZPR kandydatur na poszczególne stopnie naukowe¹⁵. Jak widać, jego prerogatywy były bardzo szerokie. Co jednak znamienne, musiał liczyć się ze zdaniem środowiska naukowego i niekiedy miał dość ograniczone pole manewru¹⁶.

Ferment społeczny z marca 1968 r. przełożył się zarówno na funkcjonowanie Akademii, jak i Wydziału Nauki i Oświaty KC. 12 lutego 1970 r. Sejm PRL przyjął nowelizację ustawy o PAN¹⁷. Sankcjonowała ona dokonane w praktyce już nieco

¹⁰ W. Janowski, A. Kochański, *Informator ...*, s. 28, 97, 107.

¹¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny (dalej: KC), sygn. 237/XVI-241, k. 10-12, Andrzej Werblan, Charakterystyka Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, 26 I 1960 r.

¹² W. Janowski, A. Kochański, *Informator ...*, s. 121, 131.

¹³ Tamże, s. 67.

¹⁴ Zob. np. AAN, KC, sygn. 237/IV-15, k. 296, m Pismo Andrzeja Werblana, kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, do Witolda Jarońskiego, sekretarza KC PZPR, w sprawie obsady stanowisk w Sekretariacie Naukowym PAN, 3 XII 1962 r.

¹⁵ Zob. np. tamże, sygn. LVIII/447, bez paginacji (dalej: b.p.), Pismo Zdzisława Grudnia, I sekretarza KW PZPR w Katowicach, do Stefana Olszowskiego, sekretarza KC PZPR, 17 III 1971 r.

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. *Spełnana Akademia Polska Akademia Nauk w dokumentach władz PRL, t. 2: Materiały partyjne*, red. P. Pleskot, T.P. Rutkowski, Warszawa 2011 (w druku).

¹⁷ Dz. U. 1970 r., nr 3, poz. 12; zob. też AAN, KC, sygn. 237/XVI-536, k. 105-106, Notatka Andrzeja Werblana w sprawie zmian ustawy o Polskiej Akademii Nauk, 2 VI 1969 r. Pierwszy projekt ustawy nosi

wcześniej zmiany: przede wszystkim przekazanie sekretarzowi naukowemu zarządzania placówkami Akademii (przy pozostawieniu w gestii Prezydium wydziałów PAN i niektórych komitetów)¹⁸. Zgodnie z założeniami, przetasowania strukturalne i personalne w Akademii odbywały się pod ścisłą kontrolą WNiO, którym od listopada 1968 r. opiekował się sekretarz KC Józef Tejchma. W tym okresie doszło jednak także do faktycznej reorganizacji systemu partyjnej kontroli nad Akademią. Niepokorny i przez to rozwiązany w 1968 r. Centralny Zespół Partyjny PAN został zastąpiony przez Zespół Partyjny ds. PAN przy Komisji Nauki KC PZPR, w skład którego weszli partyjni członkowie Prezydium i Sekretariatu Naukowego PAN, sekretarz Komitetu Zakładowego PZPR przy PAN oraz z ramienia Wydziału Nauki i Oświaty jako przewodniczący – zastępca kierownika WNiO, prof. Zdzisław Kaczmarek. Uściślono poza tym strategię awansów naukowych: przyjęto zasadę, że wnioski od strony merytorycznej miało przygotowywać kierownictwo PAN, a od strony politycznej – WNiO na podstawie opinii odpowiednich KW PZPR¹⁹.

Pod koniec 1970 r. Romuald Jezierski zastąpił Andrzeja Werblana na stanowisku kierownika WNiO KC PZPR. Nadzór nad Wydziałem objął nieco później – w lutym 1971 r. – Stefan Olszowski, następnie Franciszek Szlachcic (XII 1971 – VI 1974)²⁰, a po nim od czerwca 1974 r. – Andrzej Werblan, mianowany niedawno sekretarzem KC PZPR. Z kolei w styczniu 1975 r. stanowisko kierownika WNiO KC objął historyk Jarema Maciszewski²¹.

„Karnawał Solidarności” ponownie osłabił polityczną kontrolę Wydziału nad Akademią. Dlatego po wprowadzeniu stanu wojennego władze zaktywizowały wysiłki zmierzające do okiełznania niesfornej instytucji. Po stosunkowo krótkim okresie, kiedy znaczną rolę w polityce wobec nauki odgrywali komisarze wojskowi i aparat bezpieczeństwa, została ostatecznie przywrócona kierownicza rola WNiO KC PZPR. Jego kierownikiem pozostawał do listopada 1983 r. następca Maciszewskiego Eugeniusz Duraczyński, po jego dymisji – Alfred Stroka, a od lutego 1984 r. – prof. Bronisław Ratus²².

W grudniu 1985 r., w ramach kolejnej reorganizacji aparatu partyjno-państwowego, przemianowano WNiO na Wydział Nauki, Oświaty i Postępu Technicznego, którego kierownikiem został Bogusław Kędzia. W 1989 r. WNOiPT przekształcono w Wydział-Sekretariat Komisji Nauki i Oświaty KC, którego kierownikiem pozostawał Kędzia. Nadzór na WNiO (WNPiPT) KCPZPR sprawowali kolejno sekretarze KC: Hieronim Kubiak (XI 1981 – XI 1982), Józef Czyrek (XI 1982 – VII 1986), Tadeusz Porębski (VII 1986 – VI 1988), Marian Orzechowski (VI 1988 – VIII 1989) oraz Sławomir Wiatr (VIII 1989 – I 1990)²³.

datę 7 VIII 1968 r.

¹⁸ *Polska Akademia Nauk 1952–2002...*, s. 85.

¹⁹ Zob. np. AAN, KC, sygn. 237/XVI-568, k. 87–90, Notatka informacyjna Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR w sprawie wyborów członków krajowych PAN w 1969 r., 20 II 1969 r.

²⁰ W. Janowski, A. Kochański *Informator...*, s. 67–70, 121.

²¹ Tamże, s. 71.

²² W. Janowski, A. Kochański *Informator...*, s. 121.

²³ Por. AAN, KC, sygn. LIX/30, b.p., Sprawozdanie Wydziału Nauki, Oświaty i Postępu Naukowo-Technicznego KC PZPR z działalności Komisji Nauki i Oświaty KC PZPR w latach 1981–1986, 3 II

*

Nie sposób w formie krótkiego artykułu przedstawić wyczerpującej charakterystyki skomplikowanych relacji między partyjnymi instancjami odpowiedzialnymi za naukę a Polską Akademią Nauk²⁴. Autor postanowił przy pomocy kilku wybranych źródeł naświetlić pokrótce tylko jedno zagadnienie: ingerencji Wydziału Nauki i Oświaty w wybory kierownictwa Akademii; w dodatku skupiając się na tylko dwóch datach: wyborach z 1971 r. i z 1983 r. Mimo takiego zawężenia tematyki można poniżej dostrzec pewne ważne zjawiska, dowodzące istnienia głębokiej patologii na styku nauki i polityki, typowej dla rzeczywistości Polski Ludowej.

1971 – wybór prezesa

W grudniu 1971 r. Prezydium PAN dokonało wyboru nowych władz Akademii. Bezpartyjnego i posiadającego rzeczywisty autorytet środowiskowy Janusza Groszkowskiego zastąpił na stanowisku prezesa prof. Włodzimierz Trzebiatowski – pierwszy od początku jej istnienia członek PZPR na tym stanowisku. Wybór zatwierdził rząd PRL w 1972 r. Sekretarzem Naukowym Akademii został prof. Jan Kaczmarek, pełniący zarazem funkcję ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki²⁵. Oznaczało to koncentrację kierownictwa nad nauką polską w jednym ręku oraz *de facto* ograniczenie wagi stanowiska sekretarza naukowego PAN. W tym kontekście nie może dziwić, że Prezydium i Zgromadzenie Ogólne PAN z oporami podchodziło do kandydatury Trzebiatowskiego i sposobu przeferowania nowych władz Akademii. W związku z tym kierownictwo WNiO KC uznało za konieczne udzielenie im wsparcia przez władze partii, m.in. w postaci spotkania nowo wybranego kierownictwa Akademii z I Sekretarzem KC PZPR. Do spotkania doszło 10 lutego 1972 r.²⁶

1986 r.

²⁴ Szerzej na temat zob. *Wstęp*, [w] *Spętana Akademia...*, t. 2.

²⁵ Ministerstwo to utworzono w marcu 1972 r. w wyniku połączenia resortu oświaty i szkolnictwa wyższego z Komitetem Nauki i Techniki, któremu od 1968 r. przewodniczył Jan Kaczmarek.

²⁶ Por. dokument nr 1 i 2, zob. też. AAN, KC, sygn. LVIII/130, b.p., Notatka Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR ze spotkania I sekretarza KC Edwarda Gierka z kierownictwem PAN 10 lutego 1972 r., 12 II 1972 r.

Dokument nr 1

1971 grudzień 1, Warszawa – Notatka Zdzisława Kaczmarek, zastępcy kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, w sprawie przebiegu Prezydium PAN w dniu 30 listopada 1971 r.

[Warszawa], 1 XII 1971 r.

Zdzisław Kaczmarek

Notatka w sprawie przebiegu Prezydium PAN w dniu 30 XI 1971 r.

1. Przebieg zebrania

Na zebraniu Prezydium PAN w dniu 30 XI 1971 r., obok innych spraw, omawiano kandydatury do przyszłych organów kierowniczych PAN. Następnie odbyło się głosowanie nad tymi kandydaturami.

Wnioski Komisji Matki zostały przedstawione w formie rozdania kart do głosowania, **bez prezentowania** sylwetek poszczególnych osób. Prof. J[anusz] Groszkowski powiadomił Prezydium, że kandydatura na stanowisko Prezesa (prof. W[łodzimierz] Trzebiatowski) została ustalona w wyniku konsultacji z tow. S[tefanem] Olszowskim i tow. R[omualdem] Jezerskim. Stopień obligatoryjności uzgodnień był mniejszy w stosunku do kandydatur na stanowiska w[ice]-prezesów i jeszcze mniejszy w stosunku do pozostałych kandydatur (członkowie Prezydium). Stwierdził ponadto, że nie jest zadowolony z działalności Komisji Matki, starał się poprawić propozycje w miarę możliwości, ale decydować musiały różnorodne względy (reprezentacja środowisk, konieczność uwzględnienia wśród proponowanych kandydatów osób, które są typowane na stanowiska sekretarzy wydziałów itp.). Wyraził niezadowolenie z faktu, że wśród kandydatów jest zbyt wiele osób z wydz[iału] III i IV (19 na 39 miejsc – w Zgromadzeniu Ogólnym 122 na 227 członków).

Następnie rozwinęła się dyskusja, w której propozycje Komisji Matki były atakowane przez prof. prof. J[ózefa] Chałasińskiego, K[azimierza] Michałowskiego, B[ohdana] Suchodolskiego, W[itolda] Szymanowskiego i S[tefana] Węgrzyna. Kwestionowano w szczególności brak konsultacji z sekretarzami wydziałów (I i IV), niedostateczne zachowanie ciągłości działania Prezydium oraz, pośrednio, kandydaturę na stanowisko Prezesa PAN. Prof. J[ózef] Chałasiński stwierdził, że jest przeciwny przedstawieniu tej listy Zgromadzeniu Ogólnemu, ponieważ nie wiadomo, gdzie została ona i przez kogo sporządzona. Zaproponował w sposób formalny, aby Prezesem PAN był nadal prof. J[anusz] Groszkowski. W tej ostatniej sprawie analogiczne stanowisko zajął prof. K[azimierz] Michałowski, który (stojąc) wygłosił

przemówienie pochwalne na cześć dotychczasowego Prezesa Akademii.

Prof. J[anusz] Groszkowski odmówił przyjęcia kandydatury, motywując to dobrem Polskiej Akademii Nauk jako instytucji. Prof. Chałasiński przeprosił Prezesa za przykrość, jaką mu sprawił, wysuwając kandydaturę w sytuacji, gdy nie może On jej przyjąć.

Dyskusja odbywała się w atmosferze dużego podniecenia, dyskutanci wielokrotnie występowali z motywacją swego stanowiska. W obronie propozycji Komisji Matki wystąpił jedynie prof. M[aciej] Wiewiórkowski oraz na zakończenie dyskusji – prof. D[ionizy] Smoleński.

Wyniki głosowania przedstawiłem wcześniej. Jedna karta do głosowania została oddana po jej całkowitym przekreśleniu.

2. Komentarze i wnioski

Jest zupełnie niezrozumiałe, dlaczego Komisja nie zaprezentowała sylwetek kandydatów, zwłaszcza na stanowisko Prezesa i w[ice]-prezesów. Łącznie z uwagą dotyczącą uzgodnień politycznych zrobiło to na zebranych wrażenie narzucenia Komisji przedstawianych przez nią kandydatów. W PAN jest zwykle za wiele grzecznościowych formuł i prezentacji, wobec czego brak choćby jednego zdania pozytywnego o prof. Trzebiatowskim był szczególnie rażący.

Postawa prof. J[anusza] Groszkowskiego po zgłoszeniu jego kandydatury była dwuznaczna. Odmówił jej przyjęcia w sposób sugerujący, że czyni tak z konieczności, a nie z własnej woli. Nie wspomniał o zadaniach wynikających z pełnienia funkcji Przewodniczącego O[gólnopolskiego] K[omitetu] F[rontu] J[edności] N[arodu], fakcie sprawowania przez 15 lat funkcji w[ice]-prezesa lub Prezesa itp.

Sądzę, że Komisja Matka w sposób rażący nie dopełniła obowiązku konsultowania listy kandydatów przynajmniej z tzw. urzędującymi członkami Prezydium PAN, a zwłaszcza z sekretarzami wydziałów. Pretensje w tej sprawie (prof. Szymanowski, prof. Chałasiński) uważam za uzasadnione.

Dyskusja na Prezydium świadczy o aktywizacji środowisk opozycyjnych w Akademii, odbywającej się pod hasłem niezależności PAN, prawa do swobody wyboru władz PAN, zastrzeżeń w sprawie powoływania na stanowisko Prezesa członka partii itp. Tendencje te mogą wystąpić na Zgromadzeniu Ogólnym, które, jak pokazuje doświadczenie, jest podatne na podobne wpływy. Nie można wykluczyć, że zostanie podniesiona sprawa „narzucania” kandydatury Prezesa przez czynniki polityczne.

W związku z powyższym proponuję podjęcie m.in. następujących działań politycznych i organizacyjnych:

a. Należy przeprowadzić (dwustopniowo) rozmowy z większością członków Zgromadzenia Ogólnego, apelując o poparcie listy Prezydium. Rozmowy te można by przeprowadzić za pośrednictwem pewnej liczby członków PAN – propozycję odpowiedniej listy osób załączam²⁷.

b. Proponuję, aby Prezes Rady Ministrów odbył rozmowę (wspólną) z prof. J[anuszem] Groszkowskim i prof. W[łodzimierzem] Trzebiatowskim. W rozmowie tej należy dać wyraz przekonaniu, że ustępujący Prezes będzie w odpowiedni sposób „rekomendował” swego na-

²⁷ Załącznik nie jest publikowany.

stępcę.

c. Proponuję, aby Tow. W[incenty] Kraśko przyjął między 13 a 15 grudnia Sekretariat Naukowy i wyraził podziękowanie za dotychczasową pracę. Rozmowa taka jest jednakże możliwa wówczas, jeżeli do tego czasu będzie ustalona kandydatura na sekretarza naukowego.

d. Należy przywiązywać duże znaczenie do obsady stanowiska przewodniczącego zebrania wyborczego. Ze swej strony proponuję, aby stanowisko to powierzyć prof. J[anowi] Wasilkowskiemu.

e. Uważam za celowe popularyzowanie w prasie sylwetki kandydata na Prezesa PAN, jeszcze przed Zgromadzeniem Ogólnym²⁸.

Źródło: AAN, KC, sygn. LVIII/447, b.p., mps

²⁸ Poniżej odręczny podpis.

Dokument nr 2

1971 grudzień 18, Warszawa – Informacja Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR o wyborach nowego Prezydium PAN na lata 1972–1974

Warszawa, dnia 18 XII 1971 r.

Wydział Nauki i Oświaty
KC PZPR

Informacja o wyborach nowego Prezydium PAN na lata 1972–1974

1. W dniu 17 grudnia br. Zgromadzenie Ogólne Polskiej Akademii Nauk dokonało wyboru nowego Prezesa PAN, 4 wiceprezesów PAN oraz 33 członków Prezydium PAN.

Kandydat na Prezesa PAN tow. prof. dr Włodzimierz Trzebiatowski otrzymał 146 głosów na 203 głosujących, tzn. 72 proc.

Kandydaci na wiceprezesów PAN otrzymali następującą ilość głosów:

1. Prof. dr M[arian] Mięśowicz – 194 głosy, tzn. 96 proc.
2. Tow. Prof. dr W[itold] Nowacki – 194 głosy, tzn. 96 proc.
3. Tow. Prof. dr D[ionizy] Smoleński – 161 głosy, tzn. 80 proc.
4. Prof. dr J[an] Szczepański – 198 głosy, tzn. 98 proc.

Spośród kandydatów na członków Prezydium najmniejszą liczbę głosów otrzymali: tow. prof. dr Z[dzisław] Kaczmarek – 82 proc., tow. prof. dr S[ylwester] Kaliski – 85 proc., tow. prof. dr J[an] Kaczmarek – 89 proc., tow. Prof. dr R[oman] Kulikowski – 91 proc..

Z kandydatów bezpartyjnych najmniejszą liczbę głosów otrzymał prof. dr B[ohdan] Suchodolski – 94 proc.

2. W toku przygotowań do wyboru podjęta została przez część członków PAN (tow. prof. dr E[dward] Lipiński, prof. dr J[an] Kielanowski, prof. dr W[ładysław] Kunicki-Goldfinger, prof. dr Z[ofia] Kielan-Jaworowska i in.) zorganizowana próba wysunięcia na stanowisko wiceprezesa własnego kontrkandydata, prof. dra W[acław] Gajewskiego, dyrektora Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN i profesora Uniwersytetu Warszawskiego. Ujawnienie powyższego faktu tuż przed wyborami Kierownictwu Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, przeprowadzenie przez Wydział rozmów z niektórymi członkami PAN, jak ewentualnie i inne okoliczności [sic] spowodowały, że prof. W[acław] Gajewski w ostatniej chwili powiadomił organizatorów, że wycofuje swoją zgodę na kandydowanie.

3. Zabezpieczenie polityczne wyborów nowego Prezydium PAN prowadził Wydział Nauki i Oświaty KC, realizując w pełni zatwierdzoną przez Sekretariat KC notatkę Wy-

działu Nauki i Oświaty KC w tej sprawie z września br. Do działań włączono większość członków partii będących członkami PAN oraz wielu bezpartyjnych członków Akademii. Istotny pozytywny wpływ na wynik wyborów wywarł przebieg ostatniego dnia VI Zjazdu [PZPR], w tym powierzenie przewodniczenia obradom tow. profesorowi Włodzimierzowi Trzebiatowskiemu, jego przemówienie na Zjeździe oraz przedstawienie przez środki masowego przekazu jego osoby obok osoby Sekretarza KC tow. E[dwarda] Gierka, co odczytane zostało jako symbol sojuszu kierownictwa partyjnego z przedstawicielami nauki.

4. Ogólnie rzecz biorąc, wyniki wyborów nowego Prezydium PAN należy ocenić pozytywnie, trzeba jednak nadal mieć na uwadze fakt niejednorodności politycznej składu członków PAN, co wymaga usilnego kontynuowania polityki poprawy składu osobowego Zgromadzenia Ogólnego i eliminowania (względnie znacznego ograniczenia) wpływów opozycyjnej w stosunku do polityki partii mniejszości.

5. Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR proponuje udzielić akceptacji politycznej dla nowego składu Prezydium PAN (Prezesa, wiceprezesa i innych członków Prezydium) i polecić Radzie Ministrów zatwierdzenie zgodne z Ustawą o PAN nowego składu Prezydium PAN na lata 1972–1974.

Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR

Źródło: AAN, KC, sygn. LVIII/447, b.p., mps.

1983 – wybór członków PAN (maj) i prezesa (grudzień)

Poczystkach kadrowych przeprowadzonych w PAN w pierwszych miesiącach po wprowadzeniu stanu wojennego, w 1983 r. Wydział Nauki i Oświaty KC skupił się na „właściwym” przeprowadzeniu wyborów nowych członków Akademii i jej Prezydium. W zamierzeniach władz podstawowym czynnikiem przywrócenia pełnej kontroli nad Akademią było usunięcie Aleksandra Gieysztora z funkcji prezesa PAN, którą objął w 1980 r. na fali solidarnościowego „karnawału”, a także ograniczenie wpływów opozycyjnie nastawionych członków Prezydium. Poprzez naciski polityczne wymuszono na prof. Gieysztorze decyzję o niekandydowaniu ponownie na stanowisko prezesa. W zamian forsowano kandydaturę Leonarda Sosnowskiego – profesora UW, członka PZPR. Wokół wyborów prezesa PAN doszło do silnych sporów wewnątrz Zgromadzenia Ogólnego Akademii. Po tym, jak swoje kandydatury wycofali Aleksander Gieysztor, Jan K. Kostrzewski i Gerard Labuda, Zgromadzenie uznało Sosnowskiego za osobę narzuconą przez władze. W konsekwencji nie uzyskał on w głosowaniu wymaganej liczby 2/3 ogółu głosów²⁹.

²⁹ T. P. Rutkowski, *Władze PRL wobec Polskiej Akademii Nauk w latach 1982–1984*, [w:] *Naukowcy włą-*

WNIÖ, w obliczu tej dotkliwej porażki, przed następną turą wyborów zmienił strategię: postanowił poprzeć Jana K. Kostrzewskiego – bezpartyjnego, ale realizującego linię PZPR. Ostatecznie Kostrzewski został wybrany w trzeciej turze. Wiceprezesami mianowano Gerarda Labudę, Jerzego Litwiniszyna, Władysława Markiewicza i Kazimierza Urbanika. W składzie Prezydium pozostali członkowie PAN krytycznie oceniający politykę PZPR (m. in. Mieczysław Chorąży, Waław Gajewski, Janusz Haman, Alfred Jahn, Aleksander Gieysztör). Tym samym w „starciu” z partią uczeni osiągnęli więcej niż ponad dziesięć lat wcześniej. Wybór Jana K. Kostrzewskiego oznaczał jednak zacieśnienie kontroli władz nad kierownictwem Akademii po okresie solidarnościowej „odwilży”³⁰.

dzy, władza naukowcom. Studia, red. P. Franaszek, Warszawa 2010, s. 284–286.

³⁰ Tamże, s. 288–289.

Dokument nr 3

1983 maj 28, Warszawa – Informacja Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR o majowej sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN

Warszawa, dn[ia] 28 V 1983 r.

Wydział Nauki i Oświaty
KC PZPR

Informacja z majowej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Polskiej Akademii Nauk

27 maja br. odbyła się majowa sesja Zgromadzenia Ogólnego. Celem tych obrad było:

1. Ocena sprawozdania Sekretarza Naukowego PAN z działalności Polskiej Akademii Nauk w 1982 r. oraz
2. Wybory nowych członków korespondentów i nowych członków rzeczywistych Akademii.

W zagajeniu obrad Prezes PAN złożył informację ze spotkania Prezesa Rady Ministrów PRL z kierownictwem Akademii, które odbyło się w przeddzień tej Sesji.

W sprawozdaniu tym przedstawiono podstawowe treści wypowiedzi Towarzysza Premiera oraz członków kierownictwa Akademii. Według oceny uczestników tego spotkania informacja Prezesa PAN była zbyt lakoniczna i chłodna.

I.³¹ W punkcie obrad nad sprawozdaniem Polskiej Akademii Nauk wygłoszone zostały dwa następujące referaty zagajające dyskusję:

- a) Referat Sekretarza Naukowego tow. Z[dzistała] Kaczmarka „O podstawowych wynikach działalności PAN w 1982 r.”;
- b) „Program oszczędnościowy Akademii” przedstawiony przez tow. Z[bigniewa] Geretycha – I Zastępcę Sekretarza Naukowego.

W referatach tych między innymi podkreślono:

– Akademia w 1982 r. pracowała normalnie, realizowała swoje planowe i statutowe zadania badawcze; rozwinęła zakres opracowanych ekspertyz naukowych dla władz państwo-

³¹ Cyfra wpisana odręcznie.

wych i gospodarczych, zwiększyła produkcję wysokiej jakości aparatury badawczej.

– Zadania powyższe mogły być realizowane dzięki zaliczeniu przez władze państwowe badań podstawowych do strefy chronionej przed zbyt drastycznymi skutkami kryzysowymi.

– Program oszczędnościowy PAN zmierza do efektywnego wykorzystania potencjału Akademii oraz oszczędnego gospodarowania posiadanymi środkami.

– Sekretarz Naukowy przedstawił Zgromadzeniu Ogólnemu PAN program działań do końca br. roku, w tym nowe zadania wynikające już ze spotkania tow. W[ojciechem] Jaruzelskim. Jako pierwszy niezbędny etap przygotowań do postulowanego III Kongresu Nauki Polskiej przyjęto, że do końca br. dokonana zostanie ocena realizacji podstawowych ustaleń II Kongresu Nauki.

Dyskusja nie wniósła żadnych istotnych nowych elementów do oceny sprawozdania Sekretarza Naukowego oraz „Programu Oszczędnościowego Akademii”; poparła w pełni ich podstawowe oceny i wnioski.

Z incydentalnych spraw poruszono w dyskusji następujące problemy:

– prof. S[tefan] Kieniewicz podniósł sprawę zbyt daleko idących jego zdaniem ingerencji cenzury w pracy historyków dziejów współczesnych oraz problem ograniczeń wyjazdów do USA, prosząc w tym zakresie o bardziej liberalną politykę ze strony władz PRL.

II³². Wybory nowych członków rzeczywistych i nowych członków korespondentów przeszły bez incydentów. Mimo podjętych przeciwdziałań Zespołu Partyjnego Zgromadzenia Ogólnego PAN wybrany został na członka korespondenta Akademii prof. Zbigniew R. Grabowski należący do skrajnych działaczy opozycji politycznej w nauce.

Spośród 39 nowych członków korespondentów trzech zostało negatywnie ocenionych tak przez odnośne KW PZPR, jak i przez MSW. Są to profesorowie Z[bigniew R.] Grabowski (głosów 124 za, 57 przeciw, 4 wstrzymujące się), K[acper] Zalewski (głosów 154 za, 29 przeciw, 2 wstrzymujące się), W[itold] Cęckiewicz (głosów 170 za, 14 przeciw, 2 wstrzymujące się).

Wybrano na członków korespondentów siedmiu członków partii. Członkowie partii uzyskiwali ilość głosów w normalnym rozrzucie statystycznym.

Wśród 25 nowowybranych członków rzeczywistych jest trzech członków partii. Należący do opozycji politycznej w PAN profesorowie J[erzy] Janik i J[erzy] Łoś zostali również wybrani na nowych członków rzeczywistych PAN, chociaż licząca się część akademików nie głosowała na nich.

W związku z powyższym Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR przedstawia następujące oceny i wnioski:

1. Tradycyjnie Zgromadzenie Ogólne zatwierdza kandydatów na nowych członków Akademii przedstawionych przez wydziały PAN. I tak stało się również obecnie.

2. Zespół Partyjny zgromadzenia ogólnego mimo prowadzonych konsekwentnych przeciwdziałań nie zdołał wyeliminować najgroźniejszego politycznie kandydata, jakim jest prof. Z[bigniew] R. Grabowski. Uzyskał jednak to, że Prezydium PAN tej kandydatury nie poparło (uzyskał 50 proc. głosów) a około 1/3 członków Zgromadzenia Ogólnego głosowało

³² Cyfra wpisana odręcznie.

przeciw tej kandydaturze.

3. W świetle powyższego Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR postuluje, aby została podjęta decyzja polityczna o nie zatwierdzeniu kandydatury Z[bigniewa] R. Grabowskiego na członka korespondenta PAN przez Radę Państwa. Zgodnie z ustawą o PAN Rada Państwa wybory te zatwierdza.

Zdaniem Wydziału Nauki i Oświaty KC, zespołu partyjnego Zgromadzenia Ogólnego PAN, jak i Sekretarza Naukowego i jego zastępców, wejście Z[bigniewa] R. Grabowskiego w skład Zgromadzenia Ogólnego PAN będzie w skutkach politycznych znacznie groźniejsze niż ewentualna wrzawa, jaką wokół tej sprawy mogą wywołać ośrodki dywersyjne Zachodu.

W sprawach różnych prof. H[enryk] Szarski, należący do aktywnych działaczy opozycji politycznej w PAN, wystąpił przeciw koncepcji III Kongresu Nauki Polskiej.

Prezes Akademii podjął częściową polemikę z tym wystąpieniem, stwierdzając jednocześnie, że koncepcja takiego „zjazdu uczonych polskich” przedstawiona zostanie później.

Reasumując, sesja majowa Zgromadzenia Ogólnego PAN była jedną z najspokojniejszych w ostatnich trzech latach.

Wydział Nauki i Oświaty
KC PZPR

Źródło: AAN, KC, sygn. LVIII/182, b.p., mps.

Dokument nr 4

1983 grudzień 27, Warszawa – Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR, Ocena sytuacji w Zgromadzeniu Ogólnym PAN po sesji Zgromadzenia z 8 grudnia 1983 r.

Warszawa, 27 XII 1983 r.

Ocena

sytuacji w Zgromadzeniu Ogólnym PAN po sesji Zgromadzenia Ogólnego Polskiej Akademii Nauk w dniu 8 grudnia 1983 r.

Celem tej sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN był wybór Prezesa, czterech wiceprezów oraz dwudziestu członków prezydium PAN. W wyniku szerokich, wielomiesięcznych działań Zespołu Partyjnego Zgromadzenia Ogólnego PAN i Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR ukształtowała się lista kandydatów do Prezydium Akademii obejmująca 48 akademików, w tym 18 członków Partii. Na liście tej znalazło się wielu najwybitniejszych bezpartyjnych akademików, aktywnie realizujących politykę naszego państwa w nauce.

Na liście tej ponadto znajdują się akademicy wykazujący w zależności od okoliczności skłonność do przyłączania się do niektórych przedsięwzięć opozycji, np. tacy profesorowie, jak: W[acław] Gajewski, L[eszek] Kuźnicki, L[ech] Wojtczak oraz M[ieczysław] Chorąży.

Na funkcję prezesa Akademii kandydował wyłącznie tow. Leonard Sosnowski, jako kandydatura „koalicyjna” wszystkich ugrupowań Zgromadzenia Ogólnego. Pozostali kandydaci (akademicy A[leskander] Gieysztor, [Jan] K[arol] Kostrzewski oraz G[erard] Labuda) nie wyrazili zgody na kandydowanie do godności Prezesa PAN. Realność wyboru tow. Sosnowskiego na prezesa PAN oparta była o jego wysoki autorytet naukowy i moralny w środowisku, na opinii o jego centrystycznej postawie politycznej, na fakcie koalicyjnego poparcia niemal przez wszystkie ugrupowania w Zgromadzeniu Ogólnym PAN oraz obietnicę poparcia tej kandydatury przez prof. A[leksandra] Gieysztora.

Równolegle wśród członków Akademii prowadzona była usilna akcja opozycji politycznej oraz części partyjnych akademików na rzecz kandydatury prof. A[leksandra] Gieysztora na funkcję Prezesa PAN. Prof. A[leksander] Gieysztor wielokrotnie jeszcze przed rozmową z nim w listopadzie br. w Komitecie Centralnym oświadczał, że nie będzie kandydował do tej godności, a zwłaszcza gdyby nie uzyskał poparcia i aprobaty władz państwowych. Na Sesji zgromadzenia ogólnego w dniu 9 grudnia kandydatura tow. Sosnowskiego na Prezesa PAN została w tajnym głosowaniu (114 za, 118 przeciw) odrzucona. W tej sytuacji na wniosek Zespołu Partyjnego Zgromadzenia Ogólnego dalsze wybory zostały odłożone do końca stycznia 1984 r. Zgodnie z „Ustawą o PAN” prof. A[leksander] Gieysztor w dalszym ciągu pozostałby prezesem do nowych wyborów, o co zresztą chodziło opozycji, jak świadczy o tym wypowiedź prof. [Jerzego] Łosia na sesji w dniu 9 grudnia br.

Powyższy rezultat głosowania jest wynikiem następujących faktów i okoliczności:

1. Niedotrzymanie przez prof. A[leksandra] Gieysztorą obietnicy poparcia dla kandydatury prof. L[eonarda] Sosnowskiego, mimo składanych w tym zakresie oficjalnych i prywatnych zapewnień. Wręcz przeciwnie, prof. A[leksander] Gieysztor dał swoim postępowaniem do zrozumienia, że został do wycofania swojej kandydatury zmuszony przez władze polityczne. Taką tezę opozycja w Zgromadzeniu Ogólnym usilnie lansowała.

2. Zaatakowanie kandydatury tow. L[eonarda] Sosnowskiego na Zgromadzeniu Ogólnym przez akademików R[yszarda] Gryglewskiego (rektor Akademii Medycznej w Krakowie) oraz J[erzego] Łosia, znanych ze swych opozycyjnych działań w Zgromadzeniu Ogólnym PAN. Atak ten polegał między innymi na następujących zarzutach i supozycjach:

– na liście wyborczej jest tylko jeden kandydat, a przecież zgłoszeni zostali przez wielu akademików prof. A[leksander] Gieysztor i G[erard] Labuda – sugerując jednocześnie³³, że ich rezygnacje wymuszone zostały naciskiem politycznym władzy;

– zarzut o „machinacjach” przy zbieraniu podpisów pod kandydaturą tow. L[eonarda] Sosnowskiego;

– kwestionowanie pozycji naukowej tow. L[eonarda] Sosnowskiego stwierdzeniami (prof. R[oman] Ciesielski), że powszechnie znany dorobek naukowy mają kandydaci, którzy nie wyrazili zgody na kandydowanie,

– żądania, aby kandydatura na Prezesa PAN charakteryzowała się cechami lidera opozycji politycznej (aktywny wobec władz państwowych, odpowiedni życiorys polityczny, charakteryzujący się opozycyjnym stosunkiem do polityki partii).

3. Brak na powyższe zarzuty jakiegokolwiek nawet próby protestu, kontrakcji lub wypowiedzi ze strony członków Zgromadzenia Ogólnego PAN, z zespołem partyjnym włącznie. Pozwolono, aby wybory te stały się areną politycznych popisów opozycji politycznej.

Usprawiedliwieni z niezabrania głosu w tym zakresie są jedynie sekretarz naukowy tow. Z[dzisław] Kaczmarek oraz przewodniczący zespołu partyjnego tow. J[an] Rychlewski, których wystąpienie mogłoby dostarczyć poparcia opozycji o tym, że tow. L[eonard] Sosnowski jest kandydaturą wyłącznie władzy.

Ten fakt absolutnej bierności członków partii na Zgromadzeniu Ogólnym jest wynikiem głębokich podziałów politycznych w zespole partyjnym (np. tow. St[efan] Żółkiewski z grupą akademików interweniował u Przewodniczącego Rady Państwa w sprawie zatwierdzenia na członka korespondenta PAN ewidentnego przedstawiciela opozycji politycznej, jakim jest prof. Zbigniew R. Grabowski. Na posiedzeniu zespołu partyjnego Prezydium PAN w 19 grudnia br. tow. St[efan] Żółkiewski oraz S[zczepan] Pieniążek wysuwali ponownie propozycję powrotu do kandydatury prof. A[leksandra] Gieysztorą na Prezesa PAN.) Dość istotna część zespołu partyjnego zbyt często optuje za porozumieniem z opozycją za wszelką cenę, nie chce podejmować walki. Ta sytuacja sprzyja ugruntowaniu się tezy o konieczności „ustawienia się” Akademii jako doradcy-arbitra między władzą a społeczeństwem; tezy lansowanej w różnych okolicznościach ostatnich przez opozycję polityczną.

Ten stan rzeczy spowodował, że znaczna część akademików uwierzyła w manipulację władzy i partii wokół kandydatury tow. L[eonarda] Sosnowskiego. Po Sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN kierownictwo Zespołu Partyjnego oraz Wydział Nauki i Oświaty KC PZPR

³³ Tak w tekście.

podjęli działania, które by uzmysłowiły szerokiemu gronu akademików oraz prof. A[leksandrowi] Gieysztorowi właściwą ocenę tego, co się stało 9 grudnia br. i jakie szkody to przynosi pozycji Akademii. Prof. A[leksander] Gieysztor złożył pisemną rezygnację z funkcji Prezesa PAN w dniu 19 grudnia i potwierdził to publicznie na posiedzeniu Prezydium Akademii w dniu 20 grudnia.

II. Wnioski

1. Niezbędne jest, aby akademicy-członkowie partii każdą istotną próbę ze strony opozycji politycznej skierowania dyskusji lub działań ciał korporacyjnych Akademii przeciw polityce partii i państwa w sposób zdecydowany i na miejscu odrzucali i zwalczali.

2. Uwzględniając aktualny stan nastrojów w Zgromadzeniu Ogólnym, należy dążyć do sytuacji, aby na liście wyborczej było przynajmniej dwóch kandydatów na Prezesa Akademii; oczywiście takich, którzy by uzyskali w razie wyboru akceptację polityczną władz państwowych.

3. Należy wszystkimi dostępnymi środkami przekazywać właściwą ocenę tego, co się stało na Sesji w dniu 9 grudnia członkom Zgromadzenia Ogólnego, a zwłaszcza negatywną ocenę zachowania się prof. A[leksandra] Gieysztora i opozycji politycznej. Lansować tezę o wielkiej szkodzie tego faktu dla autorytetu Polskiej Akademii Nauk. Celem tych działań powinno być dotarcie do członków Zgromadzenia Ogólnego z faktycznymi intencjami władz partyjnych i państwowych w sprawie Akademii i sposobu kształtowania jej władz. Istnieje tu możliwość, aby kandydujący na członka Prezydium Akademii prof. A[leksander] Gieysztor nie uzyskał 2/3 głosów. Obaliliby to tezę opozycji, że jedynym kandydatem na Prezesa jest prof. A[leksander] Gieysztor.

4. Postuluję rozważyć możliwość powrotu do kandydatury prof. [Jana] K[arola] Kostrowskiego na Prezesa PAN, jego kontrkandydatami mogliby być tow. K[azimierz] Urbanik oraz M[aciej] Nałęcz. Jednocześnie jest możliwe, że będą próby zgłoszenia następujących kandydatów: Jerzego Litwiniszyna, Jana Szczepańskiego oraz Gerarda Labudy. 3 stycznia Zespół Partyjny Prezydium PAN oraz kierownictwo Zespołu Partyjnego Zgromadzenia Ogólnego dyskutować będą nad ewentualnymi kandydatami na Prezesa PAN. Termin zgłoszenia kandydatów upływa z dniem 9 stycznia. Jednocześnie Komisja Wyborcza ustaliła, że za zgłoszone uznawać będzie tylko te kandydatury, które będą miały odpowiednie poparcie akademików (minimum trzech) oraz zgodę zainteresowanego na kandydowanie.

5. Wstrzymać pracę nad nową ustawą o Polskiej Akademii Nauk do zakończenia wyborów Prezydium.

6. Umacniać w ramach obowiązującej „Ustawy o PAN” w sposób zdecydowany pion Sekretariatu Naukowego Akademii.

Alfred Stroka

Źródło: IPN Warszawa, sygn. 0236/454, t. 5, k. 288–293, mps.

*

Zaprezentowane powyżej źródła, stanowiące bardzo skromny wybór z bogatego zbioru podobnych materiałów, zgromadzonych przede wszystkim w Archiwum Akt Nowych i Archiwum Państwowym m. st. Warszawy, dobrze ukazują aspiracje i zamiary, ale także ograniczenia Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR w jego relacjach z Polską Akademią Nauk. Instancje partyjne wykazywały wolę ręcznego sterowania Akademią, widoczną w próbach głębokiej ingerencji w wybory kadr kierowniczych instytucji, jak również jej członków. Na ogólnym planie aparat partyjno-państwowy potrafił przeforsować swą wolę. Musiał się jednak liczyć ze stanowiskiem środowiska uczonych, któremu nieraz udawało się obronić własną autonomię i podejmować niepożądane z punktu widzenia władz kroki.

Kto zatem wygrał w tej nieustannej wojnie podjazdowej, toczonej przez prawie czterdzieści lat działalności Polskiej Akademii Nauk w Polsce Ludowej? Jest pewne, że Akademia nigdy nie stała się powolnym narzędziem realizującym linię polityczną państwa. Zarazem nigdy w tym okresie nie działała niezależnie. Czy w takiej wojnie można odróżnić zwycięzców od pokonanych?

*

Summary

Challenge of managing education. The Science and Education Department at the PZPR's Central Committee versus the Polish Academy of Sciences (1949-1989)

The Science Department at the communist Central Committee, which had been changing its names since 1945, pursued one fundamental aim - to oversee Polish academic circles which were obliged to be "politically correct". Relations between the Department and the Polish Academy of Sciences (PAN) were increasingly complex. Managing education was a formidable challenge for the Party, whose efforts often failed. The Polish Academy of Sciences, which was established in 1951, from the outset was intended to become a flagship Stalinist institution. However, with time it turned out to be a shelter for scores of "inconvenient" scientists. Not surprisingly, the Science Department was constantly influencing PAN's authorities and interfering in the administrative issues of the Academy such as budget plans, international affairs and the proper selection of PAN's members. This type of policy had been implemented more or less effectively until 1989.